بسم الله الرحمن الرحيم

دانشکده الهیات ومعارف اسلامی

گروه فقه شافعی

مباحث اصول فقه (۲)

هفته چهارم

استاد : دکتر مصطفی ذوالفقار طلب

دستیار: فردین قمری

دلیل اجمالی سوم :اجماع

تعریف اجماع: :

در لغت به معنای عزم وتصمیم یا اتفاق بر چیزی است.

در اصطلاح :

الف: آمدی : «اتفاق المجتهدین من الامة الاسلامیة فی عصر من العصور علی حکم شرعی بعد وفاة النبی صلی الله علیه وسلم »
(اتفاق مجتهدان امت اسلامی در برهه ایی از زمان پس از رحلت نبی اکرم صلی الله علیه وسلم)

ب: غزالی: اتفاق امت محمد صلی الله علیه وسلم بر امری از امور دینی

شروط اجماع:

۱– وجود درجه اجتهاد برای اجماع کنندگان
۲– اتفاق تمام مجتهدان
۳–اسلام (مجتهدان مسلمان)
۴– تحقق شروط اجتهاد در زمان وقوع اجماع
۵–وقوع اجماع بر موضوع شرعی
۶–وقوع اجماع پس از رحت پیامبر صلی الله علیه وسلم

نکته : از قیود
تعریف نخست
«اجماع »
شروط اجماع
نیز قابل
برداشت است

ادله حجیت اجماع :

۱- آیه : «وَمَنْ یُشَاقِقِ الرَّسُولَ مِنْ بَعْدِ مَا تَبَیَّنَ لَهُ الْهُدَى وَیَتَّبِعْ غَیْرَ سَبِیلِ الْمُؤْمِنِینَ نُوَلِّهِ مَا تَوَلَّى وَنُصْلِهِ جَهَنَّمَ وَسَاءَتْ مَصِیراً (۱۱۵). نساء »
((هر کس پس از آنکهَ هدایت برای او روشن شد ، با رسولَ خدا مخالَفتَ ورزد وجز از راه ورسم مومنان پیروی کند، او را به آنچه روی کرده واگذاردیم واو را به جهنم در آوریم وبد جایگاهی است))

وجه استدلال : یکی از انواع راه ورسم مومنان ، اجماع است که مخالفت با آن مجازات مذکور را در پی دارد؛ خاصه آنکه عطف «مخالفت با راه ورسم مومنان » با عبارت پیشین آن یعنی (مخالفت با رسول خدا صلی الله علیه وسلم) بیانگر شدت این جرم است .

۲- احادیث بیانگر التزام به راه و روش مومنان ؛ ازجمله :
حدیث : « لا تجتمع امتی علی خطا » (امت من بر خطا گردهم نمی آیند)

۳- اتفاق مجتهدان بر مسئله ایی بیانگر آن است که آنان در این قضیه ، دارای مستند شرعی قطعی (دلیل) بوده اند ؛ چه آنکه اتفاق بر مسئله ایی بدون وجود دلیل قطعی به سبب اختلاف سلیقه ها وعقول ، معمولا امکان پذیر نیست .

نقد وبررسی ادله حجیت اجماع:

۱- وجود مستند شرعی برای یک مسئله اجماعی ، نیاز به اجماع ندارد.

۲-آیه تبیان : «وَنَزَّلْنَا عَلَیْکَ الْکِتَابَ تِبْيَانًا لِكُلِّ شَيْءٍ وَهُدًى وَرَحْمَةً وَبُشْرَى لِلْمُسْلِمِينَ (۸۹).نحل »
((وبر تو کتاب (آسمان) برای روشن ساختن هر چیزی وراه نمودن ومژده دادن مسلمانان نازل کردیم .))

۳- آیه : «يَاأَيُّهَا الَّذِينَ آمَنُوا أَطِيعُوا اللَّهَ وَأَطِيعُوا الرَّسُولَ وَأُولِي الْأَمْرِ مِنْكُمْ فَإِنْ تَنَازَعْتُمْ فِي شَيْءٍ فَرُدُّوهُ إِلَى اللَّهِ وَالرَّسُولِ إِنْ كُنْتُمْ تُؤْمِنُونَ بِاللَّهِ وَالْيَوْمِ الْآخِرِ ذَلِكَ خَيْرٌ وَأَحْسَنُ تَأْوِيلًا (۵۹) نساء »
((ای مومنان ، از خداوند اطاعت کنید، واز رسول (او) وصاحبان امرتان (هم)هر گاه در چیزی اختلاف کردید : اگر به خدا وروز قیامت ایمان دارید ، آن را به خدا ورسول باز گردانید.))

۴- عدم امکان انعقاد اجماع

انواع اجماع به اعتبار کیفیت حصول آن :

۱- اجماع صریح : اظهار نظر وموافقت صریح تمام مجتهدان بر حکم واحد از طریق قول (سخن) یا جایگزین آن ؛ از قبیل کتابت ، اشاره و... که بیانگر موافقت برآن حکم باشد.

*** نکته۱ : اجماع صریح دارای حالات مختلفی است از جمله :**

الف: عرضه ی مسئله ایی بر مجتهدان در مکان واحد واتفاق آنان بر حکم واحد

ب: عرضه ی مسئله ایی که بر مجتهدان به طور جداگانه واتفاق آنان بر حکم واحد

ج: افتای بعضی از مجتهدان وموافقت دیگران بر فتوای آنان

د: قضاوت مجتهد درباره ی مسئله ای وارائه ی حکمی درباره ی آن وموافقت دیگر مجتهدان با حکم او

*نکته۲ : اجماع صریح در نزد جمهور ، حجت قطعی و واجب الاتباع است ؛ به طوری که اگر موضوعی قبل از اجماع ، ظنی بوده با اجماع قطعی می گردد ؛ برخلاف بعضی از عالمان دین ومداهب فقهی از جمله : «نظام ، بعضی از خوارج وامامیه .»

۲- اجماع غیر صریح (اجماع سکوتی) : اظهار نظر بعضی از مجتهدان در مسئله ایی اجتهادی وسکوت سایر مجتهدان در قبال آن ؛ به طوری که به صراحت به انکار یا موافقت آن نپردازند.

* نکته۱: شروط اجماع سکوتی :

الف : انتفای(عدم) موانع اظهار نظر سایر مجتهدان در قبال آن مسئله ، از قبیل بیم از اظهار با احترام و ....

ب:شهرت یافتن دیدگاه مجتهدانی که اظهار نظر کرده اند (وصول دیدگاه آنان به سایر مجتهدان ؛ به طوری که مدت کافی از وقت اظهار نظر آنان جهت شهرت یافتن گذشته باشد.)

ج: مسئله ، از نوع اجتهادی باشد (ظنی بودن مسئله)

***نکته۲ : حجیت اجماع سکوتی : در این باره سه دیدگاه مختلف وجود دارد :**

دیدگاه اول: عدم حجیت آن (مالکیه وقول راجح شافعیه) به دلیل : «لا ینسب لساکت قول »

دیدگاه دوم : دارای حجیت قطعی وعدم جواز مخالفت با آن (اکثر حنفیه ، و مذهب حنابله)

دیدگاه سوم : دارای حجیت ظنی (کرخی از حنفیه) و (آمدی از شافعیه)

احداث دیدگاه سوم در مسئله اختلافی وارتباط آن با اجماع :

در مسئله ایی که فقهاء درباره ی آن دو دیدگاه متفاوت دارند ، آیا ارائه ی دیدگاهی غیر از دو دیدگاه اول ودوم ، خرق اجماع محسوب می شود

۱- دیدگاه اول: عدم جواز دیدگاه سوم : چه آنکه اختلاف مسئله در دو دیدگاه ، در حقیقت اجماع ضمنی یا اجماع مرکب است بر اینکه دیدگاه سومی وجود ندارد . بنابراین ارائه دیدگاه سوم ، خرق اجماع محسوب می شود

۲- دیدگاه دوم : جواز آن به طور مطلق ؛ به دلیل آنکه اختلاف دیدگاه در مسئله ایی بین مجتهدان ؛ دلیل قاطعی بر عدم اجماع در آن مسئله است ؛ چه آنکه اجماع ناظر بر اتفاق تمام مجتهدان است نه بعضی از آنها ؛ در حالیکه اختلاف دیدگاه در مسئله ایی نشان از عدم اتفاق تمام مجتهدان دارد

۳- دیدگاه سوم (دیدگاه تفصیلی) : بدین معنا که اگر بین دو مسئله اختلافی ، قدر مشترک ومتفق علیه وجود داشته باشد ، احداث دیدگاه سوم خرق اجماع محسوب می شود ؛ ولی اگر ارائه دیدگاه سوم ، موجب بر هم نزدن قدر مشترک بین دو دیدگاه اختلافی سابق نگردد جایز است.

انواع اجماع به اعتبار کیفیت حصول آن :

۱- کتاب :

مثال : سند اجماع بر حرمت ازدواج با جدات و دختران فرزند ، آیه قرآنی ذیل است :

«حُرِّمَتْ عَلَيْكُمْ أُمَّهَاتُكُمْ وَبَنَاتُكُمْ وَأَخَوَاتُكُمْ (۲۳) نساء »

(نکاح مادرانتان ودخترانتان .... بر شما حرام گردیده است)

وجه استدلال : بر اساس اجماع «امهات» در آیه شامل جدات و «بنات» شامل دختران ونوه ها می گردد وبر این مبنا ، این اجماع دارای مستندی از کتاب الله می باشد

2- سنت :

مثال : یک ششم به عنوان ارث جده که بر اساس حدیثی از رسول الله صلی الله علیه وسلم است که پس از انکار ابوبکر رضی الله عنه این حدیث با شهادت دو تن از صحابه به اثبات رسیده و ابوبکر رضی الله عنه نیز آن را تنفیذ نمود وسایر صحابه نیزآن را تایید کردند.

۱- قیاس : جمهور ، قیاس را به عنوان سند اجماع پذیرفته اند ، بر خلاف بعضی از اصولیین مانند داوود ظاهری و ابن جریر طبری

مثال: سند اجماع بر تدوین قرآن ، ایجاد اذان دوم نماز جمعه از طرف عثمان رضی الله عنه ، مصلحت بوده است ؛ همانگونه که سند اجماع بر تحریم دمیه (چربی) خوک ، قیاس بر تحریم گوشت خوک بوده است .